

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-74>

УДК [338.242:330.31:005.35:65](477)

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ПЕРЕХОДУ ДО ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS AS A NECESSARY CONDITION FOR THE TRANSITION TO THE CIRCULAR ECONOMY IN UKRAINE

Швець Анжела Ігорівна

кандидат економічних наук, доцент,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8879-0734>

Shvets Anzhela

Ivan Franko National University of Lviv

Основною нової системи, альтернативної до лінійної економіки, може бути система, яка базуватиметься на проектуванні відходів та розширеній відповідальності виробника. Циркулярна економіка є системним підходом до економічного розвитку, що покликаний приносити користь бізнесу, суспільству та довкіллю. Розкрито сутність циркулярної моделі економіки і визначено основні переваги внаслідок її імплементації в Україні. Проаналізовано стан поводження з ресурсами в Україні і ЄС, зокрема з відходами. Проаналізовано нову політику ЄС і політику України у сфері циркулярної економіки. Враховуючи кращі європейські практики, надано рекомендації Україні щодо переходу від традиційної (лінійної) економіки до циркулярної економіки. Встановлено, що загалом політика України у сфері циркулярної економіки має формуватися і реалізовуватися комплексно в контексті глобальних трендів. Аналіз теоретичних засад реалізації розширеної відповідальності виробника та обґрунтування прикладних аспектів концепції розвитку циркулярної економіки. У зв'язку з чим проведена оцінка реалізації соціальної відповідальності бізнесу та обґрунтовано прикладні аспекти концепції розвитку циркулярної економіки.

Ключові слова: циркулярна економіка, економіка замкнутого циклу, досвід ЄС, управління відходами, зелена економіка, соціальна відповідальність, бізнес.

The basis of a new system, an alternative to the linear economy, may be a system based on waste design and expanded producer responsibility. The circular economy is a systematic approach to economic development designed to benefit business, society and the environment. The essence of the circular model of the economy is revealed and the main advantages due to its implementation in Ukraine are determined. The state of resource management in Ukraine and the EU, in particular waste, is analyzed. It is established that in the field of waste management Ukraine lags far behind developed European countries. The new EU policy and the policy of Ukraine in the field of circular economy are analyzed. Analysis of scientific achievements on the circular economy shows that there is such terminology: digital economy, green economy, closed cycle economy. The circular economy is a systematic approach to economic development aimed at benefiting business, society and the environment. Unlike linear models, the circular economy is regenerative in design and aims gradually reduce the effect of growth from consumption limited resources. There is a consensus scientists, politicians, economists, business and environmentalists that waste needs to be generated less, collect them separately and reuse as much as possible as raw material for processing plants to not to deplete the planet's natural resources, protect the environment and move to the economy closed loop. Accordingly, the circular approach involves systemic change enterprises, governments and individuals. Taking into account the best European practices, recommendations were given to Ukraine on the transition from a traditional (linear) economy to a circular economy. It is established that in general Ukraine's policy in the field of circular economy should be formed and implemented comprehensively in the context of global trends. Realizing the scale of the negative consequences of the existing model of economic development, it is necessary to move to a new modern environmentally friendly model of a green, circular economy.

Keywords: circular economy, closed cycle economy, EU experience, waste management, green economy, social responsibility, business.

Постановка проблеми. Вирішення проблем, що пов'язані з вичерпанням природних ресурсів потребує пошуку оптимальних умов економічного розвитку на основі нових моделей, таких як зелена, циркулярна економіка, що є основою для розвитку соціальної відповідальності бізнесу. Для виходу на якісно новий рівень ресурсної ефективності в умовах циркулярної економіки знадобляться технологічні інновації та зміна поведінки суб'єктів підприємництва, масштабні інвестиції та державне стимулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічну складову соціальної відповідальності бізнесу описував Я.О. Ляшок [1], особливості впровадження та розвитку циркулярної економіки в Україні досліджували О.П. Подра і М.С. Самсоненко [2], переваги та інструменти циркулярної економіки описував Д. Нечитайло [3], циркулярні бізнес-моделі в системі соціальної відповідальності підприємств описує М. Руда [4], концепції розширеної відповідальності виробника у розвитку циркулярної економіки описували Р. Зварич та І. Зварич [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Потребують подальшого дослідження питання щодо особливостей та ефективності використання принципів циркулярної економіки, її адаптації для подальшого застосування в Україні. Необхідно показати взаємовплив між циркулярною економікою та соціальною відповідальністю бізнесу, як системного підходу до економічного розвитку, що покликаний приносити користь бізнесу, суспільству та довкіллю.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Узагальнення теоретичних і практичних аспектів циркулярної економіки через визначення домінантної її основи як інтеграції сталого розвитку та розвитку бізнесу за умов, що визначають внутрішнє та зовнішнє середовище трансформації економіки в контексті соціальної відповідальності бізнесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вперше поняття «циркулярна економіка» було використано комісією Брундтланд у доповіді «Наше спільне майбутнє» у 1987 році, під час якої було зроблено наголос на негативному впливі прискореної індустріалізації на навколишнє середовище Науковці, визначаючи зміст поняття «циркулярна економіка», акцентують увагу на таких основних аспектах: 1) це економічна система, що передбачає досягнення сталого розвитку через створення екологічної якості, соці-

ально-економічного процвітання на благо нації; 2) це відновлювальна, регенеративна замкнена система, де відбувається ремонт, повторне використання, відновлення, реконструкція та переробка, що призводить до мінімізації введених ресурсів, відходів, викидів та витоків енергії та формує стійку збалансовану систему за рахунок інтеграції; 3) це стратегія, яка спрямована на зменшення як споживання вихідних матеріалів, так і випуску відходів шляхом закриття економічної та екологічної петлі потоків ресурсів; 4) це спосіб економічного зростання, сталого розвитку економіки та екологічної стійкості завдяки повторному використанню та переробленню ресурсів [6, с. 153, 157].

Таким чином, циркулярна економіка (кругова економіка, зелена економіка, економіка замкненого циклу) – це системний підхід до економічного розвитку, спрямований на користь бізнесу, суспільства та навколишнього середовища.

Основою циркулярної економіки є модель 3R:

1) Reduce: скорочують використання ресурсів і віддають перевагу відновлюваним матеріалам.

2) Reuse: максимально ефективно використовують продукти.

3) Recycle: відновлюють побічні продукти й відходи для подальшого використання в економіці [3]. Потрібно зазначити, що в 2018 р. Всесвітнім економічним форумом було значно розширено принципи економіки замкненого циклу до 10R. Туди включається модель 3R із передньої моделі і ще додано сім.

4) Refuse: відмова виробляти продукт за «екологічно брудною» технологією, пропозиція іншого продукту.

5) Rethink: переосмислення напрямів використання продукту, його обмін або спільне використання.

6) Repair: ремонт та технічне обслуговування дефектного виробу з подальшим його використанням.

7) Refurbish: відновлення старого продукту для його подальшого споживання.

8) Remanufacture: повторна обробка та застосування частини старого виробу у новому продукті.

9) Repurpose: переорієнтація, частини старого виробу у новому продукті.

10) Recover: спалювання матеріалів із відновленням енергії, витраченої на їх виробництво [7, с. 213].

Провідними країнами, які впроваджують в промислову систему принципи циркуляр-

ної економіки, є країни з найбільш технологічно розвиненими економіками – Німеччина і Японія. Активно веде роботу по переходу до моделі циркулярної економіки Китай [6, с. 158]. З 2014 року ЄС впроваджує різні стратегії і плани дій, які спрямовані на поступовий перехід від лінійної моделі економіки до економіки замкненого циклу, де життєвий цикл продукту є «закритим». Ця модель пропонує заходи, спрямовані на збереження ресурсів в економіці та збереження вартості цих ресурсів, що сприятиме забезпеченню сталого, ресурсозберігаючого та конкурентоспроможного розвитку економіки: прогнозоване зменшення викидів двоокису вуглецю вдвічі до 2030 року; споживання палива може скоротитись на 32% до 2030 року та на 53% до 2050 року; збереження цінних ресурсів (за рахунок їх повторного використання); стимулювання інновацій та створення робочих місць; потенційні заощадження для держсектору [8].

В рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС наша країна взяла зобов'язання щодо гармонізації національного законодавства з європейським в плані циркулярної економіки, але до тепер здійснено дуже мало кроків на шляху до циркулярної економіки в Україні, хоча на різних рівнях (влада, бізнес і громадськість) існує розуміння необхідності реформ.

Поки українці думають, як боротися з відходами і запроваджувати циркулярні принципи в Україні, в Європі розробили нову політику у сфері циркулярної економіки. Так, 11 березня 2020 року Єврокомісія прийняла новий План дій з циркулярної економіки (так званий Circular Economy Action Plan або CEAP). Він є частиною європейського “зеленого” (екологічного) курсу (European Green Deal), який передбачає низку інновацій та змін, реалізація яких дозволить до 2050 року перетворити Європу на кліматично-нейтральний континент, сприятиме підвищенню добробуту й рівня життя громадян, екологізації економіки і захисту довкілля. Ключовою ціллю нової політики ЄС з циркулярної економіки є зменшення споживання й збільшення повторного використання ресурсів в ЄС, при цьому така політика покликана сприяти і економічному росту [7, с. 215].

Важливо й іншим компаніям поза межами ЄС, в тому числі українським, замислитись над своєю стратегією виробництва і питанням “як перейти до соціально відповідального виробництва”. Підраховано, що щорічно викидається електроніка, в якій присутні цінні метали на загальну суму 10 млрд доларів. А кількість їжі, що втрачається через непра-

вильне зберігання та транспортування, сягає 400 млрд доларів, а з іншого боку, є країни, де проблема голоду є вкрай актуальною. Саме тому компаніям варто замислитись і переглянути свою бізнес-модель, наближаючи її до сталості через соціально відповідальне виробництво і споживання [9]. За даними звіту The Circularity Gap, який щорічно презентують на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, лише 9% матеріалів у світовій економіці використовується повторно. Однак багато підприємств вже включилися в трансформацію економічної моделі. Так, з першої сотні списку Fortune Global 44% компаній обрали стратегію циркулярної економіки [3].

Ключові інструменти циркулярної економіки та їх практичне втілення у соціальній відповідальності бізнесу (СВБ):

1. Матеріали майбутнього: виробництво товарів, в яких традиційні матеріали можна замінити поновлюваними або переробленими.

Приклад СВБ: Компанія Adidas розробила бігові кросівки з 100% перероблених матеріалів. У виробництві використовують один вид матеріалу і не застосовують клей. Таким чином, після використання взуття можна переробити для виробництва нової пари. Компанія General Electric використовує 3D друк в процесі виготовлення запчастин, щоб економити кількість матеріалу.

2. Спільне користування й віртуалізація: Uber, BlaBlaCar, Airbnb, музичні стрімінгові сервіси використовують такий підхід вже як звичний.

Приклад СВБ: З українських прикладів – бренд Oh My Look!, який трансформується із сервісу оренди суконь у пропозицію віртуального гардеробу за передплатою. Подібні сервіси успішно працюють у багатьох країнах світу. Серед прикладів: американський Rent the Runway (його навіть називають Netflix-ом суконь) і китайський YCloset.

3. Стратегія “товар як послуга”: заміна традиційних моделей продажу товару продажем послуг.

Приклад СВБ: Класичний приклад – концерн Rolls Royce, який запропонував ринку подібний підхід майже 60 років тому. З послугою “Power-by-the-Hour” компанія пропонує клієнтам з авіа індустрії замість того, щоб купувати авіаційні двигуни – оплачувати їх використання на основі фіксованої ставки за 1 годину роботи. За рахунок сервісного підходу на 25% збільшується життєвий цикл двигуна. Ще один приклад – успішний запуск передплати на автомобілі компанією Volvo. Клієнт може вибрати модель через сайт і

оформити підписку з фіксованим щомісячним платежем. Така модель є альтернативою лізингу або купівлі авто.

4. Повторне використання у виробництві: вживані продукти або компоненти стають частиною нових товарів.

Приклад СББ: компанія Canon приймає назад продукцію в кінці життєвого циклу і використовує компоненти в нових пристроях, без зниження функціональних характеристик матеріалів. Такий самий підхід втілює і корпорація Dell, використовуючи вживані продукти для виробництва запчастин. А група Michelin щорічно повертає у виробничий процес 17 млн тонн використаних автомобільних шин. Завдяки R&D розробкам вони знову стають цінним матеріалом.

5. Повторне використання у споживанні: оптимізація обслуговування компанії збільшує життєвий цикл продукту.

Приклад СББ: маркетплейс eBay пропонує відновлені після ушкоджень або браку, але повністю функціональні девайси, на спеціальному сайті за зниженими цінами. Стратегія повторного використання також пропонує продавати і купувати вживані продукти. У Швеції працює цілий супермаркет Retuna, асортимент якого, від меблів до книг, складається із секонд-хенд речей. А більшість киян знають про проект "Кураж базар", який популяризує повторне використання.

6. Індустріальний симбіоз і переробка відходів виробництва: підвищення ефективності бізнесу.

Приклад СББ: Першим прикладом симбіозу в концепції циркулярної економіки вважають проект в місті Калундборг, Данія. Там компаній-учасниць об'єднав принцип взаємодії, коли відходи виробництва одного бізнесу стають ресурсом для іншого, при цьому скорочуються економічні витрати і викиди CO₂. До складу консорціуму входять найбільша нафтопереробна компанія Данії, яка належить енергетичному гіганту Equinor, фармацевтична компанія Novo Nordisk, муніципальна компанія з водо- і тепlopостачання жителям міста, оператор з управління відходами та інші учасники.

В Україні компанія "Миронівський хлібопробукт" будує біогазові комплекси для переробки відходів птахофабрик й отримання енергії. Концерн "Оболонь" реалізує агрокомпаній побічні продукти пивного виробництва, які стають кормом для тварин. А в мережі супермаркетів "Сільпо" встановлюють спеціальні баки рекуперації тепла від холодильного обладнання для забезпечення потреби в гарячому водопостачанні.

7. "Переробка": після закінчення життєвого циклу продукту матеріали переробляють безпечним способом.

Приклад СББ: виробник спортивного взуття Nike майже 30 років тому запустив ініціативу Nike Grind. Старі кросівки, зібрані по всьому світу, використовували як матеріал для виготовлення покриття для спортивних майданчиків. З моменту запуску близько 28 млн пар взуття були перероблені в поверхні для спортмайданчиків. В Україні бренд "Моршинська" оновив дизайн упаковки, зменшивши кількість використовуваного пластику на 15%. Фірма PwC розробила рішення для компаній, що виробляють продукти в упаковці, з контролю показників використання пластику [3].

Висновки. Провідні країни світу вже давно усвідомили, що стрімке використання ресурсів становить серйозну небезпеку в майбутньому, тому зараз вони орієнтуються на розвиток саме циркулярної моделі економіки. Вона передбачає, що відходи одного ланцюга виробництва стають сировиною для іншого, і таким чином зменшується негативний вплив на довкілля. Таким чином, циркулярну економіку розуміємо з точки зору синергетичного підходу, що передбачає врахування міждисциплінарності та інтеграцію через різні галузі виробництва. Циркулярна економіка, що вимагає системних рішень і функціонує на принципі закритості, дозволить змінити економічну логіку за рахунок того, що спрямована на перетворення товарів наприкінці терміну корисного використання у ресурси для інших, що дозволить мінімізувати відходи та закрити цикл у промислових екологічних системах, а підприємства зможуть таким чином проявити соціальну відповідальність ведення бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ляшок О.Я. Економічна складова соціальної відповідальності бізнесу. *Ефективна економіка*. Дніпро : В-во ТОВ «ДКС-центр», 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6366>
2. Подра О.П., Самсоненко М.С. Особливості впровадження та розвитку циркулярної економіки в Україні. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2(6). URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25548/nzmed-304-314.pdf>

3. Нечитайло Д. З чистого аркуша: як працює і чим вигідна циркулярна економіка. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/2/664626/>
4. Руда М. Циркулярні бізнес-моделі у системі соціальної відповідальності підприємства. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17553/1/Ruda%20584-587.pdf>
5. Зварич Р., Зварич І. Розширена відповідальність виробника в концепції розвитку циркулярної економіки. *Світ фінансів*. 2019. № 3(60). С. 76–86. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1246>
6. Шкуренко О.В. Інтеграція сталого розвитку та розвитку бізнесу як домінуюча основа моделі циркулярної економіки: теоретичний аспект. *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2021. Вип. 13. С. 152–165.
7. Руда М., Яремчук Т., Бортнікова М. Циркулярна економіка в Україні: адаптація європейського досвіду. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 3(1). С. 212–222. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-1-2021/cyrkulyarna-ekonomika-v-ukrayini-adaptaciya-yevropeyskogo>
8. Кругова економіка – що це за явище, та чому воно набирає небаченої популярності у всьому світі / Передача досвіду зелених публічних закупівель зі Словаччини в Україну. URL: <https://gpp.golocal-ukraine.com/krugova-ekonomika-shho-tse-za-yavyshhe-ta-chomu-vono-nabyraje-nebachenoi-populyarnosti-u-vsomu-sviti/>
9. Саприкіна М. У компаній з'являється голос. Найголовніші КСВ тренди у 2021 році. URL: <https://delo.ua/business/jakimi-budut-trendi-korporativnoji-socialnoji-vi-381723/>

REFERENCES:

1. Liashok O.Ia. (2017) Ekonomichna skladova sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu [The economic component of corporate social responsibility]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy]. Dnipro: V-vo TOV «DKS-tsentr», no. 4. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6366> (in Ukrainian)
2. Podra O.P., Samsonenko M.S. (2021) Osoblyvosti vprovadzhennia ta rozvytku tsyrkuliarnoi ekonomiky v Ukraini [Features of the introduction and development of the circular economy in Ukraine]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku* [Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development], no. 2(6). Available at: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2021/nov/25548/nzmened-304-314.pdf> (in Ukrainian)
3. Nechytailo D. Z chystoho arkusha: yak pratsiuie i chym vyhidna tsyrkuliarna ekonomika [From scratch: how it works and how profitable circular economy]. Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/2/664626/> (in Ukrainian)
4. Ruda M. Tsyrculiarni biznes-modeli u systemi sotsialnoi vidpovidalnosti pidpriemstva [Circular business models in the system of social responsibility of the enterprise]. Available at: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/17553/1/Ruda%20584-587.pdf> (in Ukrainian)
5. Zvarych R., Zvarych I. (2019) Rozshyrena vidpovidalnist vyrobnyka v kontseptsii rozvytku tsyrkuliarnoi ekonomiky [Expanded producer responsibility in the concept of circular economy development The world of finance]. *Svit finansiv*, no. 3(60), pp. 76–86. Available at: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1246> (in Ukrainian)
6. Shkurenko O.V. (2021) Intehratsiia staloho rozvytku ta rozvytku biznesu yak dominantna osnova modeli tsyrkuliarnoi ekonomiky: teoretychnyi aspekt [Integration of sustainable development and business development as a dominant basis of the circular economy model: theoretical aspect]. *Visnyk KhNU imeni V.N. Karazina. Seriiia «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»*, no. 13, pp. 152–165. (in Ukrainian)
7. Ruda M., Yaremchuk T., Bortnikova M. (2021) Tsyrculiarna ekonomika v Ukraini: adaptatsiia yevropeiskoho dosvidu [Circular economy in Ukraine: adaptation of the European experience]. *Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku* [Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development], no. 3(1), pp. 212–222. Available at: <https://science.lpnu.ua/uk/smeu/vsi-vypusky/vypusk-3-nomer-1-2021/cyrkulyarna-ekonomika-v-ukrayini-adaptaciya-yevropeyskogo> (in Ukrainian)
8. Kruhova ekonomika – shcho tse za yavyshche, ta chomu vono nabyraie nebachenoi populiarnosti u vsomu sviti [Circular economy – what is this phenomenon, and why it is gaining unprecedented popularity around the world / Transfer of experience in green public procurement from Slovakia to Ukraine] / Peredacha dosvidu zelenykh publichnykh zakupivel zi Slovachchyny v Ukrainu. Available at: <https://gpp.golocal-ukraine.com/krugova-ekonomika-shho-tse-za-yavyshhe-ta-chomu-vono-nabyraje-nebachenoi-populyarnosti-u-vsomu-sviti/> (in Ukrainian)
9. Saprykina M. U kompanii zivliaietsia holos. Naiholovnishii KSO trendy u 2021 rotsi [Companies have a voice. The most important CSR trends in 2021]. Available at: <https://delo.ua/business/jakimi-budut-trendi-korporativnoji-socialnoji-vi-381723/> (in Ukrainian)